

PAPP ADRIENN

Metszett üveg pohár a budai pasák szomszédságából

A BUDAI PASÁK PALOTÁJÁNAK ÉSZAKI SZOMSZÉDSÁGA

A budavári karmelita kolostor és környezetének feltárása során több igen érdekes egyedi tárgy került felszínre. Ezek egyike egy vésett díszes 16. század végi üveg pohár, amely egy török kori gödörben volt, teljesen átlagos török kori tárgyak között.

A poharat rejtő gödör a budai pasák palotájától északra található, a középkorban paloták- kal és polgárházakkal beépített részen. A kutatás jelenlegi állása szerint nem határozható meg egyértelműen, hogy a török korban ez a terület a pasa palotájához tartozott-e mint kiszolgáló rész, vagy attól függetlenül működött. Nem adatolható, hogy a középkori telekhálózat tovább élt, vagy egyes telkek összeolvadtak. Annyi bizonyos, hogy nem azonosíthatóak olyan nagyléptékű török kori építkezések jelei, mint délebbre, a középkori Szapolyai palota területén. A középkori házak továbbra is álltak, török kori kiegészítések azonban felfedezhetőek rajtuk.

A legészakibb középkori telken (Kakasék egykori telkén¹) a középkori épített boltozat nélküli pince földeme a 16. század végén beszakadt és feltöltésre került. Az ehhez kapcsolódó ház keleti végében sikerült megtalálnunk a török kori járószintet is, amelynek két kőoszlop-alapozás is részét képezte. Ezek iránya illeszkedik a fenti házhoz, talán egy oszlopos előtetőhöz vagy egy kiugró toldalékhoz tartoztak.

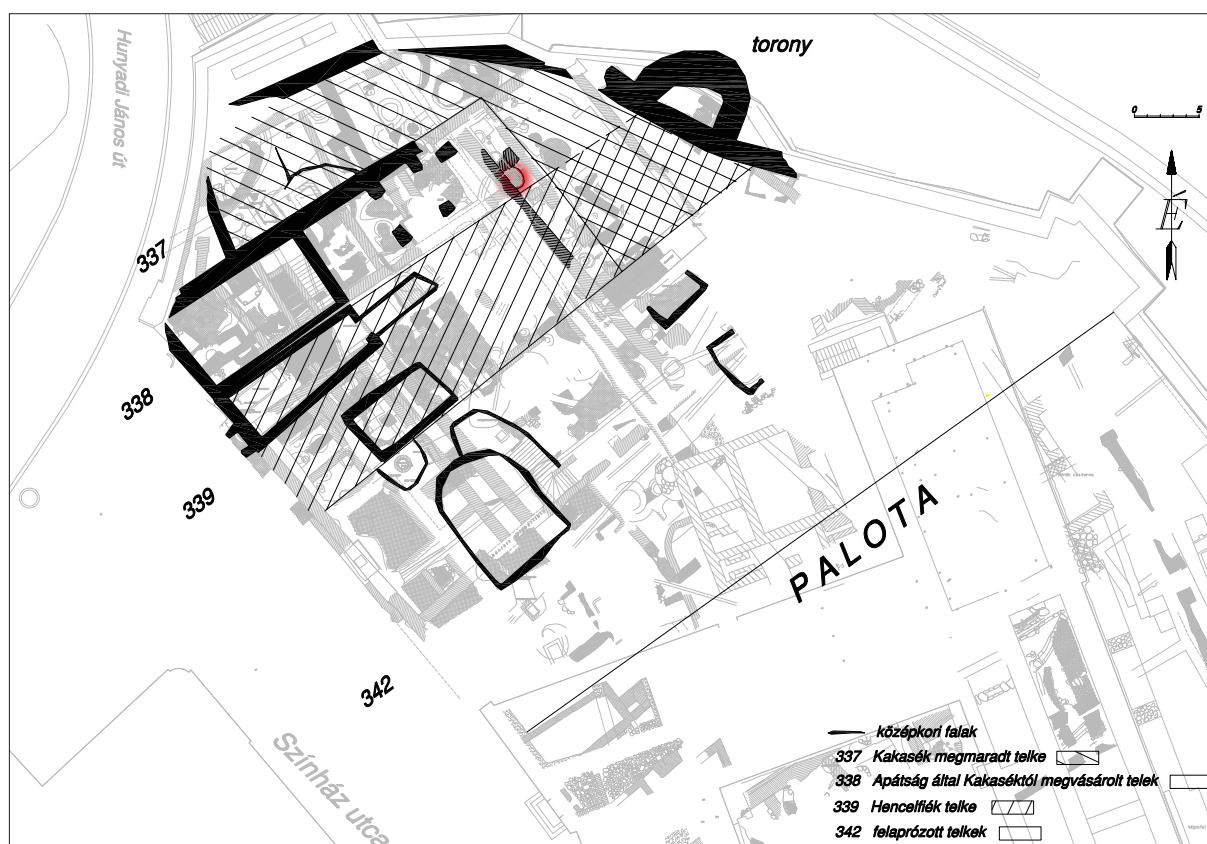
Itt, a pasa palotától északra fekvő részről általánosságban elmondható, hogy a nyugati területen a török kori járószintek lepusztultak, míg kelet felé több kisebb-nagyobb felületen is megmaradtak. Egyedül az Haüy 338-as telek² nyugati részén, az utca mellett török kori fém megmunkálására utaló salakdarabok és karólyukak kerültek felszínre. Ez jól összevágna azzal az oszmán életvitellel, hogy a házak utca felőli részén kapott helyet a műhely, ami egyben boltként is működött. Ez azt feltételeznénk, hogy ez a terület a pasa palotájától független volt, benne egy mesterember lakott, aki az utca felé boltot is üzemeltetett.

1. kép – A vésett díszű üveg pohár. Fotó: Tihanyi Bence / Fig. 1 – The engraved glass beaker. Photo by Bence Tihanyi

¹ PAPP–SZIGETI – HORVÁTH 2017, 190–192.

² Wien–OstA, HHStAHUng. Fasc. 73/II. No. 25.

2. kép – Ásatási helyszínrajz a középkori telkek helyének jelölésével és a pohár töredékeinek előkerülési helyével. Rajz: Viemann Zsolt / Fig. 2 – Excavation site plan showing the location of the medieval plots and where the fragments of the beaker were found. Drawing by Zsolt Viemann

Haüy által megadott következő telek (339) szerkezete minden bizonnyal átalakult a török korban, mert az utca közelében gödröket ástak, így a telekre a bejutást a középkorhoz képest megváltoztatták.

A terület déli részen felszínre kerültek a kövezett burkolat nyomai, valamint egy nagyobb agyagos járószint is. A középkori pincéket továbbra is használták. A Színház utca melletti terület teljesen üres volt, semmilyen gödör sem szabdalta. A rétegeket sajnos az újkorban elhordták, de egy kályha alapozása felszínre került. Éppen ezért itt, az utcával párhuzamosan feltételezhetünk egy épületet, ami a török korban is fennmaradt. A török kori gödrök a középső sávban kerültek felszínre, a lekövezett udvar kis részleteivel együtt. Itt is találtunk egy oszlopalapozást is, ami kisebb török kori építkezésre utal. Ezek az alapzatok minden esetben profilálatan, de négyzetes lapos kövek, közepükön kisebb lyukkal.

A reprezentatívabb leletanyag (porcelánok, izniki fajanszok) ezen a területen is ugyanúgy felszínre került, mint a pasapalota területén. Az összehasonlítást nehezíti, hogy míg ezt az északi részt közel 75% százalékban fel lehetett tární, addig az egykori pasapalota területének csak 20%-a ismert a régészeti kutatásokból. A kisebb arányú feltártság ellenére a palota területén olyan török kori objektum került elő, melynek nagyon nívós és nagy mennyiségű leletanyaga képet adhat annak egykori gazdagságáról. Az északi részről hasonló régészeti jelenség nem ismert, gödrői, pincéi relatíve átlagosnak mondhatóak a török kori Budán. Egy-egy lelet azonban tovább-

3. kép – Az üveg pohár töredékeit tartalmazó gödör ásatási képe.
Fotó: Papp Adrienn

Fig. 3 – View of the pit containing the fragments of the glass beaker during excavation. Photo by Adrienn Papp

a visszafoglaló háborúk után került sor, mert főként laza, égett törmelékes rétegeket figyeltünk meg benne. A 17. századra jellemző leletek mellett egy ágyúgolyót is tartalmazott a betöltése. A többféle tárgyhoz tartozó üvegtöredékek a gödör alsó harmadából kerültek elő. Ablaküveg-töredékek mellett asztali edények, egy hengeres testű pohár és egy velencei jellegű serleg részleteit találtuk meg.

A METSZETT DÍSZŰ POHÁR

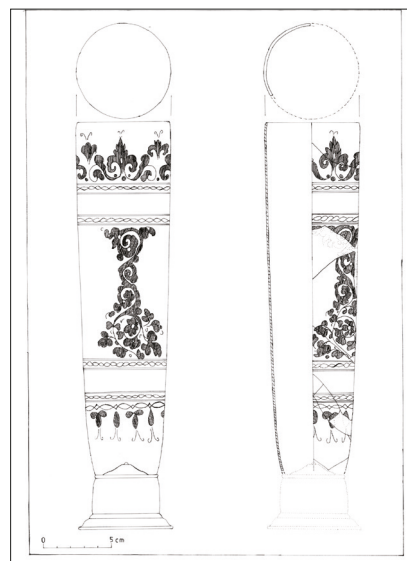
A pohár hengeres testű rúdpohár³, melyen körben, szinte teljes felületén gyémánt-hegyű metszéssel készített díszítés látható. A pohár talpa hiányzik, azonban pereme és 21 cm magas részlet a testből összeállítható volt. A poháron körbefutó négy sorban elhelyezett „gyémánt” díszítések három markáns részre osztják a palástot: a perem alatti sávra, egy középső, magasabb részre és a pohár aljához közeli egységre. Alapvetően növényi motívumok, leveles indák és virágok díszítik. Az üveg maga nagyon tiszta anyagú, szinte teljesen szintelen, kevés buborékot tartalmaz. Kiváló minőségét mutatja, hogy alig korrodálódott.

KORA ÚJKORI ÜVEGPOHARAK

A metszett díszű poharakból nagyon kevés található a BTM gyűjteményében, teljes formájában restaurálható darab pedig csak ez az egy van. Ez a magas hengeres kialakítású pohárforma (német nevén Stangenglas) a 15. század végén–16. században jelenik meg és terjed el. Minden-

ra is nyitva hagyja a kérdést, hogy lehet-e itt is a pasa palotájához tartozó épületeket keresnünk. Tanulmányomban egy ilyen érdekes tárgyra, egy üveg pohárra szeretném ráirányítani a figyelmet.

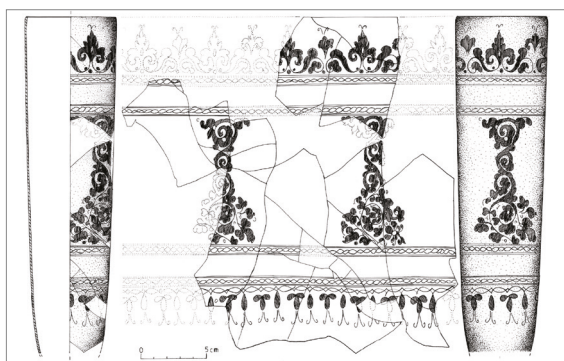
A terület szinte mindegyik gödrében találtunk a kerámialeletek mellett üvegtöredékeket is. Ezek közül kiemelkednek a SE 251-es gödör üvegleletei. A gödör éppen a rekonstruálható középkori telkek határán található, így a török kori hovatarozása is kérdéses. Eredetileg közel öt méter mély lehetett, felső részét az újkori beépítések során roncsolták. Betöltésére egy időben, vélhetően

4. kép – A pohár rajzos rekonstrukciója.
Rajz: Falchetto Alfred

Fig. 4 – Reconstruction drawing of the beaker. Drawing by Alfred Falchetto

³ VERES 2006, 23.

5. kép – A pohár díszítésének rajza. Rajz: Falchetto Alfred
Fig. 5 – Drawing of the beaker's decoration. Drawing by Alfred Falchetto

vagy metszéssel is díszítettek. Először a nagyméretű cseppekkel díszített változat jelent meg, a cseppek idővel ellaposodtak, és a pohár aránya is kissé megváltozott, szélesebb lett.⁶ A típus megjelenése és elterjedése jól nyomon követhető a korszak képzőművészeti alkotásain: láthatjuk kimondottan magas rangú emberek asztalán is, mint pl. *I. Ferdinánd császár koronázási ünnepsége 1558-ban* című rajzon⁷. Ezen kívül megfigyelhető az amszterdami nyílpuskások 1533-as bankettjéről készült festményen⁸, valamint idősebb Lucas Cranach *Az ifjúság kútja* című alkotásának bal felső sarkában ábrázolt asztalon is.⁹

A középkor és a reneszánsz legjobb minőségű (és talán legszebb) üvegtárgyai Velencében készültek. Az üvegtárgy készítés technológiája ipari titoknak számított, a város vezetése élénken figyelt ennek megőrzésére. A mesteremberek mozgását korlátozták, a várost csak engedéllyel vagy egyáltalán nem hagyhatták el.¹⁰ A mesterek egy-egy kitalált új technikára igyekeztek több évre, évtizedre szabadalmat szerezni a városban. Az 1530-as években Vincenzo di Angelo dal Gallo kísérletezte, hogy véséssel/metszéssel hogyan tudja termékeit díszíteni, technológiájára 1549-ben kért kizárólagosságot.¹¹ A vékony velencei üvegek azonban nem voltak kimondottan alkalmasak erre a technikára, így ennek felfutása az északi, osztrák, cseh és dél-német területek üvegyártásához kapcsolódik. Ezen a vidéken vastagabb falú üvegtárgyak készültek, így a vésett díszítéseket könnyebben el lehetett készíteni. A metszett díszeket a század második felétől már ezzel foglalkozó mesterek készítették, többnyire gyémánt-hegyű eszközökkel.¹²

A míves üvegtárgy még ebben a korszakban is luxustermékeknek számít. Ha a korszak festményeit, rajzait megnézzük, egyszerre láthatunk az asztalokon fém és üveg ivóedényeket, kelyhe-

képpen asztali, ivópohárként, gyakran söröspohárként⁴ határozzák meg. Formája annyiban különbözik a 15. század közepén igen elterjedt magas, gótikus pohártól, hogy teljes magasságban egyforma átmérőjű, míg gótikus társai a talp felé általában erősen elkeskenyednek. A gótikus típus sem nagyon ismert Magyarországról, de lengyel és cseh⁵ területeken több darab is felszínre került jól datálható objektumokból.

A söröspoharak díszítése között megtaláljuk a korszakra jellemző típusokat, melyeket nagyméretű cseppekkel, üvegszálakkal, festéssel

⁴ Sir Hugh Platt először 1594-ben megjelent munkájában 15-20 cm magas, egyforma szélességű pohárként határozza meg a söröspoharat. (PLATT 1653, 76.)

⁵ pl. Olmütz (SEDLÁČKOVÁ, 190-198.)

⁶ RADEMACHER – RADEMACHER 1930

⁷ Krönungsmahl Ferdinand I. (Holy Roman Emperor) im Frankfurter Römer 1558

⁸ Anthonisz, Cornelis: Banquet of members of Asmterdam's crossbow civic guard, 1533

⁹ Lucas Cranach: Der Jungbrunnen, 1546

¹⁰ EGG 2008, 127.

¹¹ HESS–HUSBAND 1997, 74.

¹² HESS–HUSBAND 1997, 8.

ket, kupákat, poharakat. Bár egyre szélesebb társadalmi rétegek között terjed el, törekenysége miatt kevésbé válhat a teaurálás eszközévé. Maga az üvegtárgy, díszítése és funkciója miatt a társadalmi üzenetek közvetítőjeként is működött – eljegyzésekre, esküvőkre is készültek üvegtá-lak/poharak, melyek megörökítették az eseményt. Ajándékba is készítettek feliratos vagy díszít-tett üvegtárgyakat, amelyeken gyakran címerek, vagy feliratok láthatóak.¹³ Az 16-17. században

6. kép – Cornelis Anthonisz: Az amszterdami polgárőrség számszer-
íjas gárdájának bankettje, 1533, Amsterdam Museum. Kép forrása:
Wikimedia Commons

Fig. 6 – Cornelis Anthonisz: Banquet of Members of Amsterdam's
Crossbow Civic Guard, 1533, Amsterdam Museum. Image source:
Wikimedia Commons

használják a magas hengeres poharakat egy italozós játékra is, (ún. „passing glasses”): a poháron körbefutó vízszintes rátétdíszek által jelölt szintig kell a pohár tartalmát kiinni, majd továbbadni.¹⁴

TÖRÖK KORI POHARAINK

A hódoltságban, illetve az azt körülölelő magyar területeken az írott forrásokban ritkán szerepelnek az üvegtárgyak: főként pincetokba való üvegek, illatszeres üveg-csék vagy ablaküvegek kerülnek szóba. A kiváló minőségű velencei üvegek, metszett üvegek csak egy-egy arisztokrata hagyatékában vagy vásárlásai között szerepelnek.

Hasonlóan ritkán kerülnek elő a török forrásokban is. Evlia cselebi magyarországi útleírásában alig pár alkalommal szerepel üvegből készült termék: főként az ablaküvegeket említi, és az erdélyi fejedelem által adott fogadásánál írja, hogy kristálypoharokból is isznak.¹⁵ A nagyon magas minőségű üvegárut nem a magyar területeken vásárolják. Thököly számára is Velencében szereztek be üvegeket, amelyek között mindenképp lehetett ivóedény is, mert ahogy írja: „ti is hamarabb isztok az velencei üvegekbül”.¹⁶ Török hagyatéki leltárakban is fel-felbukkan egy-egy üveg, azonban nem részletezik azok jellegét, formáját. Értékük általában 15-30 akcse körül mozgott, ez alapján olcsóbb (helyi?) áruk voltak,¹⁷ de így is egy egyszerűbb kard vagy nyereg árával vetekedtek. Egy esetben szerepel egy kristályserleg 115 akcse értékkel,¹⁸ mely nagyságrendileg már egy teljes öltözet ruha, vagy egy tehén árával egyezik. Kepenes András hagyatékában érdekes módon 63 db üvegpoharat írtak össze, összesen 945 akcse értékben: tehát egy pohár átlagosan 15 akcseba került.

A magyarországi, török kori régészeti emléanyagban is kevés az üvegtárgy, és még kevesebb a (publikált) vésett üvegpohár. A magas, hengeres söröspohár-forma – egyáltalán nem meglepő

¹³ Szerelmes dalt véstek a pohárra. CLAIRE 2015. 2. kép; Egy vésett üveg tányérkészletről feltételezik, hogy a monogramjukkal és címerükkel megjelenített tulajdonosok esküvőjére készülhetett. STRASSER 1971, 86.

¹⁴ CLAIRE 2015, 502. 5. kép

¹⁵ EVLIA cselebi 1904, 118.

¹⁶ Magyar Történelmi Tár – 2. sorozat 3. kötet – 1871. 234.

¹⁷ VELICS–KAMMERER 1890, 19., 72., 74., 276., 314., 315.,

¹⁸ VELICS–KAMMERER 1890, 275.

módon – a Magyar Királyság várai közül Bajcsán megtalálható, melynek építésében, és fenntartásában jelentős szerepet játszottak a stájer rendek. A kiemelkedő osztrák kapcsolatok a leletanyagban is megfigyelhetők, mert egy szép vörös színű pohár és annak egyik átlátszó töredéke is felszínre került,¹⁹ vésett díszű azonban nem. Lenti várának 17-18. századi üvegleletei között találkozunk vésett darabokkal,²⁰ de ezek nem söröspoharak, hanem kelyhek töredékei voltak. Ozorán a török kort megelőző rétegből került felszínre²¹ ez a magas pohárforma. A Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményi anyagában őriznek egy pincetokba való palackot, amelyet teljes felületén metszett díszű.²² A díszítés Krompachi Holló Zsigmond címerét és az 1666-os évszámot is tartalmazza. Ennél még érdekesebb, hogy 1684-ben összeírták Holló Zsigmond kassai házának vagyontárgyait, ahol több mint 100 darab poharat soroltak fel.²³ A cikk szerzője ezt a palackot a felső-magyarországi üveghuták termékének tartja,²⁴ ami szépen mutatja, hogy a 17. század második felére a magyar területeken is kiemelkedő minőségű üvegáruk előállítására képes műhelyek működtek.

A KORA ÚJKORI POHARAK RÉGÉSZETI EMLÉKEI

Ha a 16. században készített üvegtárgyakat nézzük, arányaiban kevés magas, hengeres poharat látni. A vésett díszek ekkor jelennek meg, sokkal elterjedtebb a rátétdísz vagy a festett darabok. Az Adriai-tengeren elsüllyedt egy kereskedőhajó, melyet a közeli szigetecskéről *Gnalic-roncs*nak neveznek. A hajó neve nem ismert, minden bizonnyal Velence felől tartott déli irányba, és valamikor a 16. század legvégén–17. század legelején süllyedhetett el. Rakománya között nagy mennyiségű üvegárut hoztak felszínre a kutatók, melyek többsége asztali áru volt. Ezek közel 90 %-a kehely, de pohár, kupa, tál is szerepelt közöttük.²⁵ A kelyhek nagy tömege mellett feltárt egyéb tárgyak között több egyedi kivitelezésű darabot találunk, melyeket filigrán díszítéssel vagy metszett motívumokkal láttak el. Egy talpas tálon, korsón, fedőn, vázán is vésett növényi motívumok láthatóak, melyek formakincse egymással közeli rokonságot mutat. Ehhez hasonló díszítés látható a budai poháron is, és mindegyik szintelen, áttetsző üvegből készült. A Gnalic-roncson talált üvegek anyagvizsgálata szerint minden bizonnyal Itáliában, de nem egy műhelyben készültek.²⁶ A leletanyag összetétele jól mutatja, hogy a söröspohár-forma és a metszett díszítés a korszak termékeinek csak nagyon kis hányadát adta.

Ha megnézzük az osztrák és cseh területek régészeti emlékeit, hasonló kép rajzolódik ki. A magyar emlékanyaghoz képest lényegesen több a publikált üvegtárgy, és ezek közül több lelet kapcsolható a budai pohárhoz. A tárgyak két fő csoportba sorolhatóak: egyrészt a használati

¹⁹ Bajcsa-vár 2002 kat. 322., 331.

²⁰ MOLNÁR 1992 kat. 27., 32., 41., 43.

²¹ GYÜRKY 1991, 44.

²² közli: RIDOVICS 2010.

²³ RIDOVICS 2010, 40.

²⁴ RIDOVICS 2010, 41.

²⁵ LAZAR–WILLMOTT 2006, 25.

²⁶ JACKSON 2009, 143.

helyükön előkerült darabok, mint. pl. Bécsből²⁷ és Prágából²⁸; másrészt a készítési helyükön, az üveghuták feltárásából is sok tárgy ismert. Osztrák területeken a 16. században jelentős üvegműhelyek működtek pl. Innsbruckban²⁹, Hallban³⁰ és Bécsben³¹. Termékeik igen széles formavilággal készültek: a kelyhektől a tálakon át a vázákig. Ezek között megtaláljuk ezt a magas söröspohár-formát, valamint a gyémánttal metszett díszítés használatát is.³² Termékeik között jelentős számban voltak színtelen anyagú üvegek, valamint velencei mintára (à la façon de Venise) készült darabok. A festett, filigrán, cseppes díszek mellett a metszett üvegeket is készítettek.³³ Írott és régészeti források alapján Alsó-Ausztriába, Bécsbe is eljutottak, legszebb darabjaik pedig főúri háztartásokba kerültek.³⁴ Az 1570-es években II. Ferdinánd osztrák főherceg Tirolban és Innsbruckban udvari üvegműhelyt alapított. Ezután sikerült megegyezést kötnie Velencével, ahonnan mesterek érkeztek az osztrák városba. Ebben szerepe lehetett annak is, hogy Ferdinánd alapvetően saját részre szándékozott üvegtárgyakat készíttetni.³⁵ Az udvari műhely mellett a közeli Hallban is készítettek üveget, amelynek működése a század elejéig nyúlik vissza. Az udvari műhellyel párhuzamosan is működtek a hutái, és az előbbi hatása megjelenik a termékein. Mindkét helyen készültek gyémántmetszéssel díszített tárgyak.³⁶

Cseh és Morva területeken a 16-17. században is jelentős üvegyártás folyt, melyek emlékei gyakran kerülnek elő a helyi ásásokból. Az olmützi feltárások anyagának elemzése során is arra jutott a kutató, hogy gyémánt-metszett üvegek még nagyon ritkán fordulnak elő a cseh termékek között, 16. századi lelkörülmények között pedig még inkább az osztrák műhelyekben készült tárgyakon jelenik meg.³⁷ Ezek között feltűnik egy magas, a tárgyalat pohárhoz hasonló söröspohár formájú darab is (kat. 13.2-15). Helyi termékeket is azonosítottak a 16. századi üvegleletek között, amelyek még magas, talpuk felé elkeskenyedő gótikus pohárformájúak.³⁸ A prágai ásások leletanyagában is sok és sokféle üvegtermék látható, metszet díszűek is, melyek talán cseh készítésűek termékek.³⁹ Az ivóedények formáját tekintve a kelyhek dominálnak. Díszített tárgyak között csak 15% körüli a metszett technika használata, mert főként a festett és optikai díszítések dominálnak. Nagy változás történt a cseh üvegyártásban a 17. század folyamán. Üvegműhelyeikben egyrészt kikísérleteztek egy ellenálló, viszonylag vastag, de színtelen üveget, azaz kristályüveget, amely a metszett díszítésre is alkalmasabb volt. Másrészt fejlesztették a metszés technológiáját is, és esztergapad segítségével hajtották meg a gyorsan forgó koron-

²⁷ TARCSAY 1990/1991, 278-279. KAT G10

²⁸ BLAŽKOVÁ–VEPŘEKOVÁ 2015

²⁹ EGG 2008

³⁰ EGG 2008

³¹ TARCSAY 2009, 6.

³² TARCSAY 2014, 227., 3. kép

³³ TARCSAY 2009, 7.

³⁴ TARCSAY 2009, 8.

³⁵ EGG 2008, 124-125.

³⁶ EGG 141.

³⁷ SEDLÁČKOVÁ 1998, 12-15. 13.

³⁸ SEDLÁČKOVÁ 2006, 222.

³⁹ BLAŽKOVÁ–VEPŘEKOVÁ 2015, I. 290. II. 339-379.

got. Az viszont egyértelmű, hogy a budai pohár még nem ezzel az új technikával, hanem gyémánt-heggyel készült.

A BUDAI POHÁR DÍSZÍTÉSÉNEK KAPCSOLATAI

A budai üveg poharat három részre osztja a 2x2 db körbefutó szalagdísz. Az alsó és felső harmadban bordúrszerű díszek láthatóak, míg a középső, magasabb részen egymással szemben két, szinte teljesen azonos növényi motívum helyezkedik el. A spirálisan hajló indákból levelek nyúlnak ki, melyek szinte teljesen összeérnek és megvastagodva fogják körbe az indát. A felső részen, a perem alatt is szimmetrikusan megkomponált indákat-leveleket láthatunk. A pohár talpa felé egyszerűbb csepp alakú levélre emlékeztető díszek vannak.

A poharat tagoló szalagdísz motívuma nagyon elterjedt, velencei, cseh és osztrák üvegárukon is megtaláljuk. A növényi díszek kialakítása azonban már jobban behatárolható, pontos párhuzamai is megfigyelhetők. A Kunsthistorisches Museum 10190-es ltsz. poharán lévő minta szinte teljesen egyezik a budai poháréval. Ezt Johann Chrysostomus Höchstetter (1570-1600) halli műhelyéhez kötik.⁴⁰ Mind a központi motívumban használt spirálok száma, mind az iránya meg egyezik. Hasonló a pohár tagolása és a perem alatti dísz is.

A perem alatt futó motívum látható a Hallban készült üveg poháron, melyet 1580 körülre datálnak.⁴¹ A budai példányon azonban sokkal finomabb a kialakítása. Ezen kívül a British Museum is őriz egy hasonló poharat (inv. 1881, 0626.7), amit szintén tiroli műhelyhez kapcsolnak.⁴²

A pohár talpa irányába mutató rész párhuzamait a halli műhelyhez köthetjük, melyet szintén a Kunsthistorisches Museum őriz (ltsz. 3295).⁴³

Az innsbrucki udvari üvegműhely (Hofglashütte) termékei között arany festett változatban is megtaláljuk ezeket a motívumokat (Kunstammer 3304 és 3363, Kunsthistorisches Museum) vagy színes üvegből is (Kunstammer 3277 és 3313, Kunsthistorisches Museum). Természetesen nem csak poharakat, hanem tálakat, serlegeket (Kunstammer 3359, Kunsthistorisches Museum) is díszítettek vele (Kunstammer 10195, 3358, Kunsthistorisches Museum).

Az innsbrucki udvari üvegműhely alapítását ismerve nem is olyan meglepő, hogy velencei termékeken is szerepelnek ezek a motívumokat. A gnalići hajóroncs szállítmánya között volt egy metszett üvegtál,⁴⁴ valamint két kisebb váza,⁴⁵ melynek teljes felületét növényi indákból szőtt motívum díszíti. Ezek megjelenése, megformáltsága nagyon hasonlít az innsbrucki és a budai pohár mintáihoz is.

A prágai leletek között látható cseh metszett üvegek között szintén találunk növényi motívumokat, azonban azok megformáltsága eltér a budai pohárétól. A száruk és levelek nem állnak

⁴⁰ Stangenglas mit Diamantgravur. Kunsthistorisches Museum Wien, Kunstammer INV. NR. Kunstammer, 10190 Permalink (zitierbarer Link) zu dieser Seite: www.khm.at/de/object/9 <https://www.khm.at/objektdb/detail/96208/>

⁴¹ EGG 65. kép

⁴² Drinking-glas, Museum number 1881,0626.7 https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1881-0626-7

⁴³ EGG 46. kép

⁴⁴ LAZAR – WILLMOTT 2006. 43, 45.

⁴⁵ LAZAR – WILLMOTT 2006. 49, 50

össze egy markáns egységgé, hanem az indák „csupaszon” látszanak. Gyakran használnak köröket és szíveket is.⁴⁶

A budai pohár formája tehát jól ismert az osztrák-cseh üvegekészítés területeiről, de egyáltalán nem dominál a termékek között. A metszett díszítés a kora újkorban jelenik meg és kezd egyre jobban elterjedni, de különösen a 16. században még inkább a festett darabokból készül több. Ásatásokból kimondottan kevés metszett üvegtárgyat ismerünk, inkább főúri gyűjteményekben maradhattak meg. A budai pohár a korszak egyik új stílusú, magas színvonalú terméke, díszítése és kivitelezése miatt a tiroli Hall üvegműhelyéhez kapcsolhatjuk, készítését pedig a 16. század utolsó harmadára tehetjük. Azért is számított nagyon értékes tárgynak, mert ilyen nagyon kevés ember engedhetett meg magának a budai vilájet központjában is. Mivel a budai pasák palotájának közvetlen közelében találtuk meg, elképzelhető, hogy magához a pasa környezetéhez köthető. Mivel szinte minden darabja felszínre került, a közelben törhetett össze és juthatott bele a bemutatott gödörbe kerülhetett. Ezzel kapcsolatban egy újabb kérdés merül fel. Maga az üvegpohár a 16. század végén készült, és értéke miatt nem meglepő, hogy közel 100 évvel később, hosszú használat után tört össze és visszafoglaló háborúk utáni romokkal együtt takarították el. Ennyi idő alatt több pasa váltotta egymást Budán. Hogyan maradhatott mégis itt? Felvetődik a kérdés, hogy a vilájet egymást váltó vezetői mit tekintettek személyes tárgynak, amit vittek magukkal állomáshelyük változásakor, vagy mi az, ami a palota részét képezte...

A másik kérdés, hogy hogyan került Budára? Semmiképp sem kereskedelmi úton, hasonló tárgyak budai árusításáról nincs információnk. Azt tudjuk, hogy a velencei üvegeket Velencében vásárolták a magyar urak is. Ezt a poharat is osztrák területen lehetett volna megvenni – akár a Bécsben járó követségek során. Azonban nagyobb annak az esélye, hogy inkább követek ajándékként érkezett Budára. Evlia cselebi bécsi követségének leírásakor írja, hogy temérdek ajándékot kapott a pasa, és később a kisebb rangú urak is,⁴⁷ s maga is ajándékok osztogatásával tudott különféle helyekre eljutni.⁴⁸ A tiroli söröspohár akár egy Bécsben járó török, vagy a Budán át Isztambulba tartó Habsburg követség során is elkerülhetett a budai pasa palotájának szomszédóságába.

⁴⁶ BLAŽKOVÁ–VEPŘEKOVÁ 2015 I. 290., II. 476., 477.

⁴⁷ EVLIA cselebi 1904. 188, 197

⁴⁸ EVLIA cselebi 1904. 196

Irodalom

- BAJCSA-VÁR 2002 ■ KOVÁCS Gyöngyi (szerk.): WEITSCHAWAR. BAJCSA-VÁR. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Zalaegerszeg, 2002.
- BLAŽKOVÁ-VEPŘEKOVÁ 2015 ■ BLAŽKOVÁ, Gabriela-VEPŘEKOVÁ, Jana: Material Finds from the Renaissance Waste Pits at Prague Castle. I-II. Praha 2015. (*Castrum Pragense*, 13.)
- CLAIRE 2015 ■ CLAIRE, Finn: Drinking glasses and the construction of identity in the 17th century Dutch Republic. In: LAZAR, Irena (ed.) : *Annales du 19e congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*. Koper 2015.
- EGG 2008 ■ EGG, Erich: Die Glashütten zu Hall und Innsbruck im 16. Jahrhundert (Auszug). In: *Pressglass-Korrespondenz*, 2008-4, p. 107-148.
- EVLIA cselebi 1904 ■ EVLIA cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Budapest, 1904.
- GYÜRKY 1991 ■ GYÜRKY Katalin, H.: Üvegek a középkori Magyarországon. Budapest, 1991.
- HESS-HUSBAND 1997 ■ HESS, Catherine-HUSBAND, Timothy: *European Glass in the J. Paul Getty Museum*. Los Angeles, 1997.
- JACKSON 2009 ■ JACKSON, Caroline: Compositional case studies: Glass from the Gnalic Wreck. In: *Quaderni Friulani di Archeologia*. Bd. 19 (2009) p. 137-145.
- LAZAR-WILLMOTT 2006 ■ LAZAR, Irena-WILLMOTT, Hugh: *The Glass from the Gnalic Wreck*. Koper, 2006.
- MOLNÁR 1992 ■ MOLNÁR László: Lenti vár üvegleletei. Zalaegerszeg, 1992. (*Zalai Múzeum* 4.) p. 179-193.
- PAPP-SZIGETI-HORVÁTH 2017 ■ PAPP Adrienn-SZIGETI Judit-HORVÁTH Viktória: Három korszak – három lelet. Három kiemelkedő tárgy a budavári karmelita kolostor feltárásából. *Budapest Régiségei*, 50. (2017) p. 189-224.
- PLAT 1653 ■ PLAT, Hugh: *The Jewel house of Art and Nature*. London, 1653.
- RADEMACHER-RADEMACHER 1930 ■ RADEMACHER, Franz-RADEMACHER, Fritz: Die Deutschen Stangenglaser des ausgehenden Mittelalters. In: *Wallraf-Richartz Jahrbuch*, Vol 1. (1930) p. 305-312.
- RIDOVICS ■ RIDOVICS Anna: Üvegbe metszett hitvallás. Krompachi Holló Zsigmond pincetok-üvegpálca (1666) In: Gyulai Éva-Viga Gyula (szerk.): *Történet – muzeológia : Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére*. Miskolc, 2010. p. 29-45.
- SEDLÁČKOVÁ 1998 ■ SEDLÁČKOVÁ, Hedvika: Renaissance Glass. In: *Renaissance Olomouc in archaeological Finds. Glass, Festive Ceramics and Tiles*. Olomouc, 1998.
- SEDLÁČKOVÁ ■ SEDLÁČKOVÁ, Hedvika: From the Gothic period to the Renaissance. Glass in Moravia 1450-circa 1560. In: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2. Praha, 2007. p. 181-226.
- SEDLÁČKOVÁ 2006 ■ SEDLÁČKOVÁ, Hedvika: Ninth- to Mid-16th-Century Glass Finds in Moravia. In: *Journal of Glass Studies*, 48. (2006), p. 191-224.
- STRASSER 1971 ■ STRASSER, Rudolf von: A diamond-engraved glass service of the early 17th century. In: *Journal of Glass Studies*, 13. (1971) p. 84-90.

- TARCSAY 1990/1991 ■ TARCSAY, Kinga: Die neuzeitlichen Glasfunde aus den Grabungen Wien 1, Michaelerplatz (1990/1991). Fundort Wien. Berichte zur Archäologie 11. (2008) p. 246-310.
- TARCSAY 2009 ■ TARCSAY, Kinga: Early modern glass production under Reichenau am Freiwald, Lower Austria. Horn / Wien, 2009
- TARCSAY 2014 ■ TARCSAY, Kinga: Archeologický výzkum sklárských hutí v Dolních Rakousích a okolních rakouských regionech. Ke stavu výzkumu. Glashüttenarchäologie in Niederösterreich und den benachbarten österreichischen Regionen. Zum Stand der Forschung. In: Sklářství na Vysočině a v Dolním Rakousku. Glasherstellung in der Region Vysočina und in Niederösterreich. 2014. p. 213-232
- VELICS-KAMMERER 1890 ■ VELICS Antal-KAMMERER Ernő: Magyarországi török kincstári defterek 1. 1540-1639. Budapest, 1890.
- VERES 2006 ■ VERES László: Üvegművességünk a XVI-XIX. században. Miskolc, 2006.

Engraved glass beaker from the neighbourhood of the Buda pashas

During the excavation of the Carmelite monastery and its surroundings in Buda, an engraved ornate glass beaker from the late 16th century (Image 1) was discovered in an Ottoman-era pit, among perfectly ordinary contemporary objects. The pit hiding the beaker was located north of the Buda pasha's palace, in a section of the site built up with palaces and burgher houses in the Middle Ages.

The beaker is a cylindrical pole glass which has diamond-point engraved decoration all around, almost the entire surface (Images 4–5). The four rows of 'diamond' decoration running around the cylinder divide it into three distinct sections. The lower and upper thirds show border-like ornaments, while the central, higher part shows two almost identical floral motifs opposite each other. The spirally bent tendrils have leaves that protrude from them and almost completely converge in a thickened shape, hugging the tendril. In the upper part, below the rim, there are also symmetrically composed tendrils and leaves. Towards the base of the glass, there are simpler decorations resembling teardrop-shaped leaves. The ribbon decoration on the glass is very common and can be found on Venetian, Czech and Austrian glassware. However, the design of the floral ornamentation can be linked to more exact parallels. The pattern on a beaker from the Kunsthistorisches Museum (lot nr. 10190) is almost identical to that on the Buda glass. It is associated with the workshop of Johann Chrysostomus Höchstetter (1570–1600) in Hall in Tyrol. Both the number and the orientation of the spirals used in the central motif are identical as well as the sectioning of the beaker and the decoration under the rim. The motif running below the rim can also be seen on the beaker made in Hall, dated to around 1580. However, the Buda example has a much more delicate design. The British Museum also has a similar glass (inv. 1881,0626.7), also attributed to a Tyrolean workshop. The parallels of the lower part of the glass pointing towards the base can also be associated with the workshop in Hall, another product of which is also in the Kunsthistorisches Museum (lot nr. 3295).

The beaker found in Buda is one of the new, high-quality products of the period, its decoration and workmanship can be attributed to the glass workshop of Hall in Tyrol, and its production dates back to the last third of the 16th century. It was therefore a very valuable object that few people could afford, even in the centre of the Buda Vilayet. As it was found in the immediate vicinity of the palace of the pasha of Buda, it is possible that it belonged to someone from the pasha's circles.